

ХУМАНА БЕЗБЕДНОСТ

Крајика содржина

Текстот ил претставува теориска елаборација за концепцијата на хумана безбедност. Суштинската анализа покажа дека концепцијата на хумана безбедност не се однесува на државните и националните, туку на индивидуалните и луѓето. Според анализата, традиционалната парадигма на теоријата на безбедност се поместува, со што се прифаќа хумана безбедност и тоа менува фокусот од традиционалната безбедност кон безбедноста на личностите, односно, безбедноста на поединецот во општеството. Во оваа насока, во трудот истражувањето е насочено кон анализата прво на националната безбедност. Второ, на концепцијата за хумана безбедност, кој ја препознава дека личната заштитата на поединецот и зачувување на неговите интелектуални не доаѓа првенствено од вмешанието на државата како политичка единица, туку од присилата кон личната благосостојба и квалитетот на животот. Како заклучок, оваа анализа укажува дека концепцијата на безбедност која е насочена пред сè кон светоста на индивидуалната може да се нарече хумана безбедност.

Клучни зборови: БЕЗБЕДНОСТ, ХУМАНА БЕЗБЕДНОСТ, КОНЦЕПЦИЈА.

Вовед

Прашањето или дилемата: Колку ние, како индивидуи сме навистина безбедни и слободни стана составен дел на поширока дебата која истовремено го привлекува вниманието и на креаторите на политиката и на голем број на теоретичари.

Оттука и конкретно прашање: *Што е хумана безбедност?*

Оваа прашање особено доби внимание по завршувањето на Студената војна. Имено, ослободени од стегите на Студената војна, владите, меѓународните организации, невладините организации и граѓаните се во можност да го анализираат оваа прашање и да дејствуваат во насока на проширување на безбедноста и слободата. Во класична смисла, безбедноста се однесува на начинот на кој што

државите употребуваат сила за справување со заканите пред се од другите држави, и тоа кога станува збор за одбрана на сопствениот интегритет и автономија, или пак, кога е загрозен внатрешно политичкиот поредок. Оваа класична формулација за националната безбедност е критикувана од повеќе теоретичари. Според Џ. Нолан (Nolan, 1994) класичната формулација е премногу еднострана во нејзиното акцентирање на силата во свет во кој што постои оружје за масовно уништување и во свет во кој што меѓузависноста ги поврзува нациите. Во оваа насока едностраното значење за безбедноста треба да го отстапи местото на кооперативната безбедност (cooperative security). Додека пак според М. Алагана (Alagana, 1998) класичната формулација греша во тоа што фокусот го ограничува исклучиво на воените закани од другите држави. Во оваа насока, државите-ривали можат да употребуваат други видови на закани по територијалниот интегритет и внатрешниот политички поредок. Тука би можело да се вбројат еколошки, економски и културни закани. Имено, заканите по територијалниот интегритет и политичкиот поредок мора да се очекуваат не само од државите, туку и од други недржавни актери, па дури и од природни катастрофи. Ваквата проширена верзија на безбедноста, со која што значително се прошируваат инструментите и изворите на закани може да се нарече сеопфатна безбедност (comprehensive security). Трета и пофундаментална критика за безбедноста оди понатаму и вели дека безбедноста не може да се ограничи само на благосостојбата на државата. Имено, од оваа перспектива во класичната формулација на националната безбедност, разбирливо се наоѓа заштитата на државата, додека она што е централно, или пак, треба да биде централно, е заштитата и благосостојбата на граѓанинот како индивидуа и човечко суштество. Оттука, концепцијата на безбедност која е насочена пред се кон светоста на индивидуата, може да се нарече хумана безбедност (human security).

Хуманата безбедност го менува фокусот на интерес од традиционалната безбедност кон безбедноста на личноста, односно, кон безбедноста на поединецот во општеството. Хуманата безбедност препознава дека личната заштита на поединецот и зачувување на неговиот интегритет не доаѓа првенствено од штитењето на државата како политичка единка, туку од пристапот кон личната благосостојба и квалитетот на животот. Хуманата безбедност не ги вклучува един-

ствено проблемите на индивидуалната добивка, како на пример образованието, здравствената грижа, заштита од криминалот и сл. Ако хуманата безбедност се сфати како зачувување и заштита на животот и дигнитетот на индивидуалното човечко суштество, тогаш може да се зборува за потесна или поширока дефиниција. Хуманата безбедност, дефинирана пошироко, ги вклучува неколкуте клучни елементи. Првиот есенцијален елемент се однесува на можноста сите граѓани да живеат во мир и безбедност во државата. Тоа претпоставува можност и капацитет државите и граѓаните да превенираат и да решаваат конфликти преку мирни и ненасилни средства, и, откако конфликтот е завршен, способноста ефикасно да се носат со напорите за помирување. Вториот елемент е дека луѓето без дискриминација би требало да ги уживаат сите права и обврски, вклучувајќи ги човековите, политичките, социјалните, економските и културните права. Третиот елемент има социјална содржина или еднаков пристап кон политичките, социјалните и други процеси кои ја прават економската политика. Четвртиот елемент е воспоставување на владеење на законот и независното судство. Секоја индивидуа во општеството би требало да ги има истите права и обврски и да биде предмет на исти правила. Само во тој случај хуманата безбедност значи многу повеќе од заштита од неструктурното-директното физичко насилство. Во таа смисла на хуманата безбедност треба да се гледа како на:

- безбедност на поединците во нивното лично опкружување (на пр. семејството);
- нивните локални заедници, и
- нивната природна околина.

Концептот за хумана безбедност

Посериозна артикулација за перспективите на концептот за хуманата безбедност се појави во 1990 година како концептуален одговор на две димензии: глобализацијата и крајот на Студената војна. Дискурсот за релацијата политички и економски трансформации рапидно го зголемија ризикот од внатрешни конфликти. Оваа, пак, го смени фокусот од небезбедност на нацијата-држава до небезбедност на поединецот и заедницата. Генерално земено, таа промена, доведе до сознание дека за да се заштити и промовира човечкиот

развој во иднина, мора да се третира прашањето на хуманата безбедност. Така, првиот придонес во оваа насока беше на М. Хак (Hag, 1990) и Програмата за Развој на Обединетите Нации. Обидот за развој на човештвото во својата формулација експлицитно го става значењето на тоа дека размислувањата и стратегиите за развој во својот фокус мораат да ја постават благосостојбата на индивидуата, а не исклучиво макро-економијата.

Вториот пристап во врска со хуманата безбедност беше онаа на Канадската влада и повеќе Канадски професори кои што ја предводеа иницијативата регионални сили (middle powers initiative).

За да се разберат овие два пристапи и за да се разјасни основната разлика помеѓу хуманата безбедност и концептите за традиционална безбедност, неопходно е најпрво да се појасни изворното значење на безбедноста, да се прецизира спецификата на терминот, и секако задолжително да се изанализираат четири основни прашања:

Прво, безбеднос̄ за ко̄го?

Второ, безбеднос̄ за кои вреднос̄и?

Трето, безбеднос̄ од кои закани?

Четврто, безбеднос̄ со кои средс̄тва?

Во делот на меѓународните односи, присутни се повеќе единствениот анализи во смисла на значењето и примената на терминот *безбеднос̄*. Најверојатно единствениот концепт кој е инхерентен за секој модел на безбедност е постоењето на закана. Основните прашања кому е насочена заканата, кој или што се заканува и која е природата на заканата се најчесто основни критериуми за дефинирање на основата за концептот за безбедност. Имено, од одговорите на овие основни прашања, безбедноста може да се фокусира на различни актери на макро и микро ниво. Така, во традиционалните меѓународни односи, основната парадигма на националната безбедност како систем е државата како примарен актер. Тоа значе дека, опстанокот на државата е во центарот на вниманието. Најнапред, таквите идеи ја ставаат националната безбедност како примарна во смисла на заштита на територијалниот интегритет и суверенитет, а моќта на државите се мери преку нивната воена способност и подготвеност.

Генерално земено, по крајот на Студената војна, концептот на националната безбедност се соочи со алтернативни концепции. Причина за тоа беше влијанието на двата фактора.

Првиот, крајот на Студената војна и сигналот за напуштање на дотогаш можното сценарио според кое супер силите постојано се соочуваа со експлицитни воени закани. Со други зборови, во таков непријателски биполарен систем, безбедноста беше насочена кон државите и нивниот воен капацитет.

Вториот сигнализира дека успешните примери на територијална безбедност немора да претпоставуваат дека истите ја обезбедуваат безбедноста на граѓаните во државите. Отука, концептот за безбедноста на поединецот почна да зазема се поважно место. Низ призмата на безбедноста на поединецот се создаде таков модел кој се занимава со безбедносните потреби на индивидуите и заедниците. Според него, хуманата безбедност е флуидна по природа. Со други зборови, дефинициите на моделот не се статични, како што е случајот со моделот на националната безбедност.

Или поинаку речено: *Што претставува концепцијата за хуманата безбедност и кои се заканиите по хуманата безбедност?*

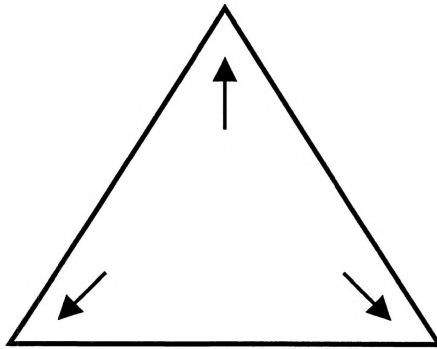
Најнапред, тие се многу сложени и повеќестрани. Оттаму, најдобро е да ги посочиме како неколку комплексни подрачја. Првото произлегува од сложената социо-економска ситуација, кои особено придонесуваат за зајакнување на чувството на небезбедност и ранливост кај граѓаните. Второ се однесува на начинот на функционирањето на институциите на системот кои несоодветно ги препознаваат заканите по хуманата безбедност особено поради тоа што при формулирањето на приоритетот на заканите преовладува политичката призма и интерес. Како резултат на тоа следи и недоволното внимание и мерки со кои ќе се решаваат грижите кои се примарен интерес за јавноста или за човековата односно хуманата безбедност. Третото подрачје произлегува од системската природа. Ова во основа го поткрепува и фактот дека како и повеќето транзициски општества постојат системски и структурно-културни причини кои доведуваат до зголемено чувство на небезбедност. Очигледно, граѓанското општество, се уште *ипранзициско*, недоволно ја препознава својата улога во процесите на унапредување на хуманата безбедност. Четвртото подрачје се однесува на дефинирањето, разбирањето, унапредувањето и примената на концептот на човековата безбедност како релевантен безбедносен концепт во општеството или пак негово редуцирање па дури и маргинализирање.

Имајќи ги во предвид овие прашања, може да се тврди дека теориите за хумана безбедност се операционализираат во три доминантни димензии кон хумана безбедност (види шема бр.1):

- човекови права и владеење на правото;
- безбедност на луѓето (еднаквост и социјална правда); и
- безбедност на поединецот.

Доминантни димензии кон хуманата безбедност

Безбедноста на поединецот

човекови права и
владеење на правото

еднаквост и социјална
правда

Шема број 1

Првата димензија е концептот на човекови права и владеење на правото. Тој се засновува на фундаменталната претпоставка за основното, индивидуалното право на живот, слобода, среќа и на обврската на меѓународната заедница да ги штити и промовира тие права. Меѓународните напори содржината на човекови права да се кодифицираат и поблиску одредат почнале од 1948 година, кога Генералното собрание на Обединетите Нации ја усвоила Општата декларација за човековите права (Universal Declaration of Human Rights). Оваа резолуција утврдила околу триесет основни принципи за човекови права, и тоа:

- лични права (на пр. право на живот, заштита од расна, етничка, полна или верска дискриминација);
- законски права (на пр. право на правен лек во случај на кршење на основните права, право на редовен судски процес и сл.);
- право на вероисповест;
- право на основни потреби (на пр. право на храна и основни стандарди за здравје и благосостојба);
- економски права (на пр. право на работа, одмор и слободно право, на социјална сигурност); и
- политички права (на пр.право да учествувате во избори, власт и сл).

Вториот концепт, е хуманитарен, односно, концепт наречен *безбедност на луѓето*. Тој на хуманата безбедност гледа од аспект на зајакнување на меѓународното право во смисла на геноцидот, воени злосторства и неупотребување на оружјето кое е штетно за цивилното население. Со други зборови, овој концепт е во суштината на хуманитарните интервенции насочени кон подобрување на условите за живеење на бегалците, раселени лица поради конфликти, кризи и сл. Исто така, во случај кога воената сила е употребена за да се одврати геноцид или етничкото чистење тоа честопати е оправдано со хуманитарни цели (како на пр. да се повратат човековите права и достоинството).

Овие две гледишта, кои се фокусираат на основните права се во контраст со едно пошироко гледање за хумана безбедност која треба да ги вклучи и економските, социјалните, еколошките, заштита од ширење на заразните болести, дрога, тероризам и други потешкотии кон вкупното живеење и благосостојба на поединецот. Тоа значи дека, во поширокото конципирање на хуманата безбедност постои силна компонента на социјална правда.

Третиот концепт е *безбедноста на поединецот*. Според него глобалната економија и силите на глобализацијата, како и животната средина се легитимен предмет на загриженост во смисла на тоа како истите влијаат врз безбедноста на поединецот.

Одговарајќи на основните прашања:

- Безбедност за кого?
- Безбедност за кои вредности?
- Безбедност од кои закани? и
- Безбедност со кои средства?

ќе се овозможи подобро да се разбере концептот на хуманата безбедност.

Оттаму, на прашањето *безбеднос̄и за ко̄го* одговорот е прилично едноставен. Хуманата безбедност не се однесува на државите и нациите, туку на индивидуите и луѓето. Со други зборови, светот влегува во нова ера на хумана безбедност, во која целиот концепт за безбедност драматично ќе се промени. Така, во овој нов концепт, безбедноста ќе биде изедначена со *безбеднос̄и на индивидуа̄и, безбеднос̄и на луѓе̄и*, а не само безбедноста на територијата.

Прашањето *безбеднос̄и за кои закани* нема експлицитен одговор. Имено, хуманата безбедност пред се се однесува на безбедноста и благосостојбата на *сӣи луѓе*.

Главните закани по безбедноста се прецизираат врз основа на седумте вредности на хуманата безбедност, и тоа:

- Закани по економската безбедност: недостаток од продуктивно и профитабилно вработување;
- Закани по обезбедувањето на храна: недостаток на основни продукти вклучувајќи и немање можност за поседување на имот, работа и сигурен приход;
- Закани по здравствената безбедност: инфективни и паразитски болести, недостаток на чиста вода, загадување на воздух. Немање на пристап до институциите за здравствена заштита и сл.;
- Закани по безбедноста на животната средина: намалување на количеството на вода, загадување на вода, намалување на обработливо земјиште, загадување на воздух, природни катастрофи и сл.;
- Закани по личната безбедност: насилен криминал, трговија со дрога, насилства и злоупотреба на деца и жени;
- Закани по безбедноста на локално ниво: распаѓање на семејства, етничка дискриминација и судири, геноцид и етничко чистење;

- Закани по политичката безбедност: владина репресија, систематска повреда на човековите права, милитаризација и др.

Што треба да се преземе, односно, како може да се постигне хуманата безбедност? Очигледно, хуманата безбедност ќе се постигне *и преку развој, а не . . . и преку оружје*. Поконкретно, за да заживее новата безбедносна концепција неопходно е да се преземат пет прилично радикални чекори, и тоа:

Прво, концепција за хуман развој која што акцентот ќе го има ставено на еднаквост и континуираност.

Второ, градење на мирот кој ќе ја поткрепи пошироката агенда за хумана безбедност.

Трето, ново партнерство помеѓу Северот и Југот, односно, партнерство засновано на правдина, а не на *милосѣина*, со што ќе се овозможи еднаков пристап кон глобалните пазарни можности и економска реконструкција.

Четврто, нова рамка во глобалното водство засновано врз реформи на интернационалните институции, како на пример на Меѓународен Монетарен фонд, Светската Банка, Организација на Обединетите Нации; Пето, еволуцијата на глобалното цивилно општество.

Заклучок

Најважните пристапи кон хуманата безбедност се анализираат низ призмата на четирите клучни прашања: безбедност за кого; безбедност за кои прашања; безбедност од кои закани и безбедност со кои средства.

Оттаму, генерален заклучок е дека примарен објект на безбедноста е индивидуата. Но тоа значи дека националната безбедност иако секундарна, сепак не губи на значење.

Низ призмата на прашањето *безбедносѣи за кои вредносѣи* се зборува за лична безбедност, благосостојба и индивидуална слобода. Очигледно, двата вида на насилство директно или индиректното насилство се закана по безбедноста. Во однос на прашањето безбедност со кои средства се смета дека исклучително ефикасен се

наведува хуманиот развој (основни потреби и еднаквост, континуираност и демократизација) и политичкиот развој (глобални норми и институции, во случај кога и доколку бидат потребни.

Сознанијата, недвосмислено, укажуваат дека хуманата безбедност го менува фокусот од традиционалната кон безбедноста на личноста. Позитивен момент кој треба да се негува.

(Рецензент: *проф. д-р Лидија Георѓиева*)

ЛИТЕРАТУРА

Извештај на концепт за хумана безбедност на УНДП

Alagappa, M., 1998, Asian Practice of Security: Key Features and Explanations

Axworthy, M., 2003, Canada and Human Security

Boldwin, D., 2002, The Concept of Security

Nolan, J., 1994, Cooperation and Security in the 21-st century, Washington

Krasner, D., 1999 Sovereignty: Organized Hypocrisy, Princeton

Hag, M., 1990, New Imperatives to Human Security

Hampson, F., 2003, Human Security and World Disorder, Oxford University Press Kanada.

Weigert, K., 1999, Structural Violence

Marina MITREVSKA

HUMAN SECURITY

ABSTRACT

This text represents theoretical elaboration of the human security concept. The basic analyse shows that the human security concept does not refer to states and nations, but to individuals and people. According to this analyse, the traditional paradigm of theory of security is changing, as a result of that

human security is accepted and is changing its focus from traditional security towards personal security which means security of individual in the society. In that context, this research is about primarily analysing the national security. Than analysis the concept of human security, which recognizes that protection of the individual and its integrity is not only a result of the protection off state as a political unit but from the approach towards personal well being and quality of life. The conclusion of this analyse is that conception of security which is directed towards the sanctity of the individual should be called human security.

Key words: SECURITY, HUMAN SECURITY, AND CONCEPTION.